

ηχώ: [ΦΥΣΙΚΗ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ] ήχος ανακλώμενος από στερεά σώματα που επανέρχεται στο αρχικό σημείο δημιουργίας του. Γιατί τα αερώδη κύματα του ηχούντος σώματος προσπίπτοντα στους τοίχους των οικιών και φρεάτων, στις κοιλότητες των ορέων και λίθων, στους πετρώδεις αιγιαλούς και στους δρυμούς και προσβάλλοντας τα διάφορα σκληρά σώματα, ανακλώνται από αυτά και με την αυτή κύμανση επανέρχονται και όταν γίνουν αντιληπτά με την ακοή, ο ίδιος ήχος πάλι ακούγεται.

ΠΗΓΗ: Θεοτόκη Νικηφόρου, *Στοιχεία Φυσικής εκ νεωτέρων συγγραμμάτων*, τόμ. Β', Λειψία Σαξωνίας 1767, σ. 200.

θάλασσα: [ΓΕΩΓΡΑΦΙΑ] η μεγάλη συγκέντρωση υδάτων στα οποία είναι διεσπαρμένοι πολλές νήσοι. Η θάλασσα ή κυκλώνεται από παντού από τη γη ή συνέχεια δια του ωκεανού με κάποιον πορθμό. Τα νερά της είναι αλμυρά, από τα γεώδη άλατα, τα μερίδια των οποίων μεταφέρουν στη θάλασσα οι ποταμοί, και άνοστα. Η βάση της αποτελεί συνέχεια της ξηράς γης. Δεν υπάρχει θάλασσα χωρίς πάτο. Σημαντικές θάλασσες: Μεσόγειος, Προποντίς, Θάλασσα του Μαρμαρά, Εύξεινος Πόντος (Μαύρη Θάλασσα), Θάλασσα Αζώφ, η Βαλτική Θάλασσα, Λευκή Θάλασσα, Κασπία ή Θάλασσα του Αστραχανίου, η οποία αν και περικυκλώνεται από γη τα νερά της αλμυρά.

ΠΗΓΗ: Πύρρου Διονυσίου του Θετταλού, *Γεωγραφία Μεθοδική Απόσης της Οικουμένης...*, Βενετία 1818, σ. 45-47.

θαλασσινά ή υδρογραφικοί χάρτες: [ΝΑΥΤΙΚΗ ΕΠΙΣΤΗΜΗ] οι χάρτες που απεικονίζουν τη θάλασσα και τους αιγιαλούς. Σκοπός τους είναι να φανερώνουν στον κυβερνήτη τους δρόμους που πρέπει να ακολουθήσει για να μεταβεί από έναν τόπο σε άλλο. Πάνω στους χάρτες αυτούς σημειώνονται οι μεσημβρινοί, οι παράλληλοι κύκλοι και οι ρόμβοι των ανέμων, συνήθως με ευθείες γραμμές, αν και πρόκειται περί κύκλων. Δύο είναι τα είδη των θαλασσινών χαρτών: η *επίπεδος χάρτα* και η *αναγωγική χάρτα*.

ΠΗΓΗ: Ρόμπαπα Θεοδοσίου, *Μαθήματα της Ναυτικής Επιστήμης...*, τόμ. Β', Βονωνία της Ιταλίας 1806, σ. 68-69.

θαλασσινού νερού σύσταση: [ΓΕΩΓΡΑΦΙΑ] τα συστατικά μέρη του νερού, εξεταζόμενα χημικώς, αποτελούνται από καθαρό νερό σύμμικτο με αλικά και μεταλλικά οξέα, με αλική σόδα, αλευρόγαια και τίτανο. Για το λόγο αυτό το θαλασσινό νερό έχει ποιότητα αλμυρή και υπόπικρη, προκαλεί ναυτία, αηδία και εμετό και είναι ακατάλληλο για πόση και βρώση. Η αλμυρότητα των θαλασσών είναι διαφορετική, ενώ και στην ίδια θάλασσα παρατηρείται διαφορά κατά διάφορες εποχές. Στους

νεότερους χρόνους επινοήθηκε τρόπος να καθαρίζεται το θαλάσσιο ύδωρ από την αλμυρότητα και πικρότητα και με αποστάλλαξη να γίνεται πόσιμο. Η βαρύτητα του θαλασσίου ύδατος προέρχεται από τα εμπειριεχόμενα σε αυτό μόρια του άλατος, κυρίως λόγω της ίδιας αυτού πυκνότητας και έχει λόγο προς τη βαρύτητα του βρόχινου νερού, κατά τον Μουσεμβρόκιο, 103: 100, προς δε το αποσταλλαγμένο γλυκύ νερό 4242: 4189.

ΠΗΓΗ: Καπετανάκη Μ., Κ., *Εισαγωγή Γενική της Γεωγραφίας...*, τόμ. Β', Βιέννη 1816, σ. 49-51.

θαλασσοδάνεια: [ΕΜΠΟΡΙΚΗ ΕΠΙΣΤΗΜΗ] τα δάνεια που δίνονται με θαλάσσιο τόκο (*cambio maritio, bret a la grosse*). Η ομολογία των δανείων αυτών γίνεται και με τη μεσολάβηση νοταρίου [σημειογράφου - γραμματέα, από τη λατινική λέξη *notarius*] και με ειδική υπογραφή και αυτή περιέχει το δανεισθέν κεφάλαιο, τον συμφωνηθέντα θαλάσσιο τόκο, τα εμπορεύματα πάνω στα οποία έγινε το δάνειο, το όνομα του караβιού και του κυβερνήτη, τα ονόματα του δανειστή και του χρεώστη, αν το δάνειο έγινε για ένα ταξίδι, για ποιο και για πόσο καιρό, καθώς και την εποχή της απόδοσής του (πληρωμής).

ΠΗΓΗ: Παπαδοπούλου Νικολάου, *Ο Εμπορικός Κώδηξ της Γαλλίας...*, Βιέννη 1817, σ. 109-110.

θαλασσοζημία: [ΕΜΠΟΡΙΚΗ ΕΠΙΣΤΗΜΗ] κάθε ασυνήθιστο έξοδο που έγινε για το πλοίο ή για τα εμπορεύματά του ή και για τα δύο μαζί είτε κάθε ζημία που συμβαίνει στα πλοία και στα εμπορεύματα από τη στιγμή της φόρτωσης και αναχώρησής τους, έως την επιστροφή και εκφόρτωσή τους. Οι θαλασσοζημίες είναι δύο ειδών: *χοντραί ή κοιναί και απλαιί ή ιδιαίτεροι*.

ΠΗΓΗ: Ράκου Θεοδ., *Γαλλικός Εμπορικός Κώδηξ...*, Παρίσι 1820, σ. 166.

θάνατος: [ΦΥΣΙΚΗ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ] η ολική έμφραξη ή η φυσική παύση των ζωτικών πνευμάτων και ενεργειών του σώματος. Φέρει τον άνθρωπο στην *τελευταία κατάσταση*. Το σώμα μένει σε μια στάση ηρεμίας και συνεισφέρει με έναν παθητικό τρόπο σε όλες τις άλλες μεταβολές, τις οποίες μπορεί να υφίσταται στον κόσμο.

ΠΗΓΗ: Γαζή Ανθίμου, *Γραμματική των Φιλοσοφικών Επιστημών...*, τόμ. Β', Βιέννη 1799, σ. 637.

θειικό οξύ: [ΦΥΣΙΚΗ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ] παλαιότερα ονομαζόταν έλαιον χαλκάνθου (*oleum vitrioli*). Ο χαλκάνθος είναι το κοινό όνομα του θειικού σιδήρου και το άλας αυτό γίνεται από την ένωση θειικού οξέος με τον σίδηρο. Οι παλαιοί διαχώριζαν το θειικό οξύ από το άλας αυτό δια αποστάξεως. Το θειικό οξύ δεν έχει ούτε

χρώμα ούτε οσμή. Είναι πηκτικότερο του ύδατος, μοιάζει με έλαιο. Το βάρος του είναι διπλάσιο του ύδατος, η φυσική του κατάσταση πρέπει να είναι στερεά και πηκτή ουσία, αλλά επειδή έλκει πολύ το ύδωρ δεν βρίσκεται παρά μόνο υγρό. Όταν ενωθεί με ύδωρ εκπέμπει θερμαντικό. Χρησιμοποιείται σε πολλές τέχνες και στην Ιατρική, αραιωμένο με μεγάλη ποσότητα ύδατος.

ΠΗΓΗ: Βαρδαλάχου Κωνσταντίνου, *Φυσική Πειραματική...*, Βιέννη 1812, σ. 138.

Θείον: [ΦΥΣΙΚΗ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ] χυλός λιπαρός της γης από παχύτερα και ευφλέκτα μόρια, αποτελούμενος από γαιώδη υλικά και οξύ πνεύμα, όπως αποδεικνύει η ανάλυσή του. Διακρίνονται: το αυτοφύες θείον, που ονομάζεται ζών και το κατασκευαζόμενο, που δημιουργείται με τη δύναμη του πυρός. Το πρώτο εξορύσσεται από τη γη, από όχι τόσο βαθιά υπόγεια, γιατί θα πνίγονταν όσοι επιχειρούσαν να το εξορύξουν. Τα θραύσματα του είναι τραχέα και στο εξωτερικό τεφρόχρα, στο εσωτερικό υπόξανθα, λαμπερά και διαφανή. Το τεχνητό προέρχεται από βώλους ή λίθους, μεστούς θείου, με τη βοήθεια πυρός. Το θείο είναι εύχρηστο στους γιατρούς, οι οποίοι θερμαίνοντας, ξηραίνοντας, ανακινώντας το, το χρησιμοποιούν για τη θεραπεία του άσθματος, τη διάλυση σκληρών οιδημάτων, λειχηρών, ψώρας.

ΠΗΓΗ: Βουλγάρεως Ευγενίου, *Τα αρέσκοντα τοις φιλοσόφοις...*, Βιέννη 1805, σ. 277.

Θείον: [ΦΥΣΙΚΗ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ] οι παλαιοί θεωρούσαν με τον όρο αυτό καύσιμη ουσία, οι νεότεροι μόνο εκείνο που τριβόμενο γίνεται ηλεκτρικό. Μέχρι σήμερα θεωρείται απλή ουσία. Βρίσκεται άφθονο, τότε αμιγές στους κρατήρες των ηφαιστειών και τότε ενωμένο με άλλες ουσίες - κόνες. Δημιουργείται με σήψη από ζωικές και φυτικές ουσίες. Βρίσκεται ενωμένο με ορυκτά σώματα. Κατά τους νεότερους χημικούς θειούχες ενώσεις είναι: κάλινα θειούχα, γαίες θειούχες, μέταλλα θειούχα. Το θείο ελευθερώνεται με την ανάλυση θειούχων μετάλλων δια της τέχνης. Όταν το θερμαντικό ενεργεί πάνω στο θείο, εκτείνεται και αισθανόμαστε δριμυτάτη οσμή. Όταν ανάβει έχει κυανή φλόγα, δεν αλλοιώνεται από τον αέρα και το φως. Δεν διαλύεται από τον αέρα. Αν ριφθεί στο ψυχρό ύδωρ πήγνυται και μένει απαλό. Το αλκοόλ δεν ενεργεί τελείως πάνω στο θείο.

ΠΗΓΗ: Βαρδαλάχου Κωνσταντίνου, *Φυσική Πειραματική...*, Βιέννη 1812, σ. 174-176.

Θειώδες οξύ πνεύμα: [ΦΥΣΙΚΗ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ] πνεύμα τεχνητό, που παρασκευάζεται από την ένωση θειικού οξέος με παχέα και ελαιώδη σώματα, αν λίγο ζεσταθεί. Είναι το πνεύμα αυτό θειικό οξύ, χωρίς ύδωρ, ενωμένο με θερμαντικό. (σημ.: οξείδια του θείου, οξείδιο του θειικού οξέως ή ανυδρίτης του θειικού οξέος.)

ΠΗΓΗ: Βαρδαλάχου Κωνσταντίνου, *Φυσική Πειραματική...*, Βιέννη 1812, σ. 316.

Θεμέλια της αστρονομίας: [ΑΣΤΡΟΝΟΜΙΑ] οι βασικές γνώσεις που πρέπει να διαθέτει ο μελετητής της αστρονομίας. Τέτοιες θεωρούνται: Α) Η αναζήτηση των κινήσεων του ηλίου, βάσει της οποίας πρέπει αναφέρονται και όλες οι άλλες κινήσεις. Β) Οι θέσεις των απλανών αστερών, οι οποίοι χρησιμεύουν να γνωρίζουμε ακριβώς τις θέσεις όλων των άστρων. Γ) Η μέτρηση του χρόνου, οι ανισότητές του και η εξίσωσή του, η οποία αποτελεί προοίμιο κάθε αστρονομικού υπολογισμού. Δ) Ο τρόπος με τον οποίο βρίσκεται η ώρα της διαβάσεως στον μεσημβρινό, η ανατολή και η δύση ενός άστρου. Ε) Στα παραπάνω πρέπει να προστεθούν τα ζητήματα της σφαιρικής αστρονομίας, δηλαδή εκείνης η οποία δεν πραγματεύεται τα άστρα παρά αναφορικά προς τους κύκλους της Σφαιράς. Δεν μπορεί να αναγνώσει κανείς το μέρος αυτό, εκτός αν γνωρίζει τους κανόνες της σφαιρικής τριγωνομετρίας ή αν ξέρει να τους χρησιμοποιεί, που σημαίνει να κάνει μία μέθοδο των τριών δια μέσου των ημιχορδών (ημιτόνων, συνημιτόνων) και των λογαριθμικών. Μπορεί όμως κάποιος να έχει μια ιδέα αρκετά πλήρη της αστρονομίας, χωρίς να εκτελεί τους λογαριασμούς της και μπορεί να τους εκτελεί χωρίς να γνωρίζει τις αποδείξεις της σφαιρικής τριγωνομετρίας. Αυτές μπορεί κανείς να τις βρει στις *Πραγματείες των Παρσιέ, Μοδουή, Οζανάμ, Ριβάρ, Κάλλη, Βεζού και στην Αστρονομία του Λαλάνδ*. Και μετά μια πρώτη ανάγνωση των αρχών αυτής της επιστήμης μπορεί κάποιος να γυμνασθεί πάνω στη σφαιρική τριγωνομετρία, για να αναγνώσει και εκ δευτέρου την αστρονομία με περισσότερο αποτέλεσμα, μάλιστα αν έχει ως σκοπό του να σπουδάσει σε βάθος την επιστήμη αυτή και να κάμει επιπλέον εξάσκηση.

ΠΗΓΗ: Φιλιππίδου Δ.Δ., *Επιτομή Αστρονομίας...*, τόμ. Α', Βιέννη 1803, σ. 175-176.

Θεολογία: [ΦΥΣΙΚΗ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ] η επιστήμη που διδάσκει τα περί Θεού. Διακρίνεται: α) στην ποιητική ή μυθική, που περιλαμβάνει την ανθρωπομορφική παρουσίαση των θεών, που διαφέρουν από τους ανθρώπους ως προς το μέγεθος της δύναμης και το απερίοριστο των δικαιωμάτων τους, τη γνώση των οποίων παρέχει η μυθολογία, β) στην πολιτική, δηλαδή στην παρουσίαση των θεών ως νομοθετών του παντός, γ) στη φιλοσοφική, (το περιεχόμενο της οποίας απαιτεί σκέψη και διαφέρει από τις ιδέες των προηγούμενων θεωρήσεων που το πλήθος τυφλά ακολουθεί. Κατά τους σχολαστικούς η θεολογία διακρίνεται σε: α) υπερφυσική θεολογία, β) πολεμική θεολογία, γ) σχολαστική ή συστηματική θεολογία, δ) φυσική θεολογία.

ΠΗΓΗ: Παμπλέκη Χριστόδουλου, *Περί Φιλοσόφου, Φιλοσοφίας...*, Βιέννη 1786, σ. 51-61.

Θεός μεταφυσικώς, θεολογικώς: [ΦΥΣΙΚΗ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ] η αληθής και πρώτη ετυμολογία της λέξης είναι δύσκολο να οριστεί. Αρχική ρίζα των λέξεων *dieu, deus*

θεωρείται η λέξη *Θεός*. Η ιδέα του Θεού είναι έμφυτη στον άνθρωπο και όχι αποτέλεσμα της επιθυμίας της συντηρήσής μας ή του δέους της απώλειας. Ο Θεός είναι μια αιτία πρώτη, αιώνια, διάφορη του παντός, στην οποία οφείλεται η ύπαρξη του σύμπαντος και των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών των μερών του. Αυτή είναι ανάγκη να υπάρχει απ' αιώνος, ενεργητική, νοητική, ανεξάρτητη, ανώτατη πάντων και απεριγράπτη, άτρεπτη, με όλες τις τελειότητες, απαλλαγμένη ταραχής και παθών, τελειότερη του ανθρώπου, ο οποίος έχει την ικανότητα να αντιλαμβάνεται με τη νόηση, που ο Θεός του έδωσε, την τελειότητα του Θεού. Ο Θεός παρουσιάζεται κύριος, στο κράτος του οποίου υπαγόμεθα, συντηρητής της προορισθείσας τάξης, η οποία υφίσταται και την οποία διατηρεί, ευεργέτης, με τη θέληση του οποίου απολαμβάνουμε ευτυχία και ευδαιμονία, νομοδότης, που επιθυμεί να συμμορφώμαστε με τους νόμους της φύσης και τις σχέσεις των πραγμάτων, κριτής, που παρέχει αποδείξεις της αποδοχής του σε όσους τηρούν τους νόμους της φύσης και σημεία αποδοκιμασίας σε όσους ενεργούν σύμφωνα με τη δική τους συνείδηση.

ΠΗΓΗ: Παμπλέκη Χριστόδουλου, *Περί Φιλοσόφου, Φιλοσοφίας...*, Βιέννη 1786, σ. 367-412.

Θεού ιδιότητες: [ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ] εφ' όσον είναι αδύνατον να υπάρχει αφ' εαυτού τον, θα πρέπει να αποδειχθεί αναγκαιώς ότι υπάρχει ένας δημιουργός από τον οποίο αυτό έλαβε την αρχή. Ιδιότητες του Θεού δημιουργού είναι η αιδιότης —αίδιον λέγεται ένα όν το οποίο δεν έλαβε αρχή και δεν πρέπει να λάβει τέλος— η παντοδυναμία, το άπειρον και πάνσοφον, διότι κανένα πράγμα δεν μπορεί να υφίσταται χωρίς το Θεό και να συντηρείται χωρίς αυτόν, καθώς η συντήρηση είναι μια συνεχής δημιουργία. Ως διανοητικό όν ο Θεός είναι αναγκαιώς απλόν και αναλλοίωτο κατά την ουσία, αγαθότατος και δικαιοτάτος, τελειότατος, που δεν μπορεί να επιθυμήσει μεγαλύτερη τελειότητα, ένας μόνος και πλην αυτού *ουκ έστι Θεός έτερος*.

ΠΗΓΗ: Κωνσταντά Γρηγορίου του Μηλιώτου, *Στοιχεία της Λογικής...*, τόμ. Γ', Βενετία 1804, σ. 317-329.

Θεού ύπαρξης: [ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ] αν σηκώσουμε το βλέμμα μας στον ουρανό θα συναντήσουμε στο γύρω από εμάς αχανές διάστημα άπειρα σώματα σε άπειρη από εμάς απόσταση, αυτόφωτα και ετερόφωτα, ηρεμούντα και κινούμενα, σε κίνηση τάχιστα και τακτική εκ δυσμών προς ανατολάς, άλλα να έχουν ως κέντρο περιφοράς τους τον ήλιο, άλλα τους πλανήτες και οι πλανήτες μετά του ηλίου να έχουν και δεύτερη περί τον άξονα κίνηση και αυτό από καταβολής κόσμου μέχρι σήμερα, χωρίς την παραμικρή επιβράδυνση ή αταξία, δηλαδή η κίνησή τους είναι αιώνια. Έκοντες άκοντες θα ομολογούσαμε ότι αίτιο όλων αυτών είναι ο Θεός. Αν εξετάζοντας τα ουράνια σώματα σταθούμε στο λαμπρότερο που ζωογονεί άπαντα τα επί γης

ζώντα θα αντιληφθούμε την ύπαρξη του Θεού. Η ανατομή αποκαλύπτει τη δική μας θαυμαστή κατασκευή και αυτή του κάθε οργάνου των ζώων, ενώ το λογικό του ανθρώπου αποκαλύπτει ζωγραφισμένη το δημιουργικό χέρι του Θεού. Διότι αν ο άνθρωπος δεν ήταν δημιούργημα του Θεού, θα έπρεπε να δεχτούμε αναπόφευκτα ότι ήταν έργο ενός τυφλού αυτόματου, συνδρομή περιστάσεων ή κάποιας δίνης της ύλης. Πώς όμως το τυφλό αυτό αυτόματο, οι τυχαίες περιστάσεις και η δίνη θα μπορούσαν να δημιουργήσουν ένα τέτοιο έργο, το άρρεν και θήλυ, δύο φύλα ζώων φύσει διάφορα, δίνοντας στο καθένα από αυτά τη δυνατότητα αναπαραγωγής και όργανα οικεία προς γένεση και ανατροφή των τέκνων; Άλλωστε είναι εκτός πάσης αντιλογίας ότι η κίνηση είναι επουσιώδης στην ύλη και δεν πηγάζει από τη φύση της, όπως η αδράνεια, η έκταση, το αδιαχώρητο, κ.α. Καθότι η δυναμική, δηλαδή η επιστήμη με την οποία λογαριάζουμε τις κινήσεις είναι κυρίως θεμελιωμένη στην αρχή ότι η ύλη είναι αδιάφορη και προς κίνηση και προς ηρεμία και ότι υπάρχει ανάγκη ξένης δυνάμεως, για να δημιουργηθεί σ' αυτή και η πιο μικρή μεταβολή, είτε προς κίνηση είτε προς ηρεμία. Και αν η κίνηση ήταν ουσιώδης στην ύλη ή στην ηρεμία, θα έπρεπε αν ένα σώμα βρίσκεται σε ηρεμία να έχει ανάγκη μικρότερης δυνάμεως για να κινηθεί ή αν βρίσκεται εν κινήσει, για να ηρεμήσει, πράγμα που αντίκειται στην πείρα. Εφόσον λοιπόν η κίνηση είναι επουσιώδης στην ύλη, είναι ανάγκη να δεχτούμε ότι κάποια εξωτερική αιτία την έθεσε σε αυτή, ο Θεός. Άλλωστε υπάρχει η ομολογία όλων των Εθνών περί της υπάρξεως του Θεού, που είναι ισχυρότατη ηθική υπόδειξη καθώς και η άποψη ότι το σύμπαν δεν είναι δημιούργημα του αυτόματου αλλά ενός λογικού και πανσόφου όντος. Πάρθοι, Μήδοι, Ελαμίτες, Βάρβαροι, Έλληνες, Ιουδαίοι, Αφρικάνοι, Αμερικανοί, Ινδοί και όλα τα λοιπά έθνη και στο παρελθόν και τώρα δέχονται ομόφωνα ότι υπάρχει Θεός. Πέραν όμως των πιθανολογιών υπάρχουν για αυτό και μεταφυσικές απόδείξεις, οι οποίες οδηγούν στο συμπέρασμα ότι υπάρχει ον μετά δυνάμεων, άναρχο, απόλυτο και ανεξάρτητο, αναγκαίο, αιώνιο και αίδιο, αναλλοίωτο ως προς τις ποιότητες, πανταχού παρόν, άπειρο, ένα, διότι το πλήθος αντίκειται στη φύση αυτού του όντος, μη σύνθετο άρα απλό, παντοδύναμο και δημιουργό απάντων, πάνσοφο, πανάγαθο και πηγή όλων των αγαθών, δίκαιο, προνοητικό των ιδίων δημιουργημάτων, με ένα λόγο Θεός. Φαίνεται όμως ότι κάποιοι αρνούνται την ύπαρξη του Θεού και σε αυτούς δίνεται το όνομα άθεοι. Όμως είναι δύσκολο να πεισθεί κανείς ότι κάποιος λογικός θα έφτανε ποτέ σε τόση άγνοια, ώστε βλέποντας και ερευνώντας το σύμπαν να απιστήσει περί της υπάρξεως του Θεού. Και καθώς κάποιοι δεν μπόρεσαν να μετακινήσουν τις μεταφυσικές αποδείξεις της υπάρξεως του Θεού, κατέφυγαν σε ηθικές ιδέες, λέγοντας ότι οι άνθρωποι έλαβαν την ιδέα του Θεού από την άγνοια των φυσικών φαινομένων, από το φόβο και την απάτη των ιερέων και των

ηγεμόνων. Ακόμη όμως και αν ήταν έτσι τα πράγματα, δεν θα μπορούσε κανείς να ισχυριστεί ότι η ύλη είναι Θεός και ότι ουσιώδης ποιότητα της ύλης είναι η κίνηση. Είναι ψευδές επίσης ότι η ιδέα του Θεού εμφυτεύθηκε στις καρδιές των ανθρώπων από φόβο. Ποιος άλλωστε θα μπορούσε να εξαπατήσει τον Σίνα (Κινέζο) Κομφούκιο, τον Φοίνικα Όχο, τον Αιγύπτιο Ερμή και του Ιεροφάντες, τους Γυμνοσοφιστές Ινδούς, τον Πέρση Ζωροάστρη, τους Κέλτες Δρυίδες, τον πατέρα της νέας φιλοσοφίας Νεύθωνα και όλους τους λοιπούς; Περιηγητές του Κόσμου διηγούνται ότι συνάντησαν πάμπολλα θρησκευτικά σημάδια στους αγριους, που δεν έχουν ηγεμονίες, βασιλείες, σύνταγμα πολιτικό. Υπάρχουν και κάποιοι οι οποίοι δέχονται μεν την ύπαρξη του Θεού, πλην αντιλέγουν περί των θείων προσόντων του και σε αυτούς δίνεται το όνομα Επικούρειοι. Αν ο Θεός είναι αγαθός ισχυρίζονται αυτοί, γιατί να δώσει στον κόσμο συμφορές; Και αυτός είναι ο λόγος για τον οποίο οι Μανιχαίοι δόξαζαν δύο αρχές των όντων: μία αγαθή και μία κακή. Όμως η ύπαρξη δύο Θεών είναι αδύνατη. Οι μεταφυσικοί διαιρούν τα κακά σε τρία: μεταφυσικά, φυσικά, ηθικά, χαρακτηρίζοντας μεταφυσικά τα εκ Θεού, φυσικά τα εκ των σωμάτων, ηθικά τα εκ των ανθρώπων. Όμως είναι έσχατη αλογία να αποδώσει κανείς μεταφυσικό κακό στο θείο, διότι αυτό θα σήμαινε ότι ο μικρότατος ανθρώπινος νους εμφανίζεται μεγαλύτερος της θείας σοφίας. Το να εκλείψουν από προσώπου γης τα φυσικά κακά, αυτό ισοδυναμεί με το να εκλείψουν τα αίτια τους, δηλαδή τα σώματα. Και το να εκλείψουν από προσώπου γης τα ηθικά κακά, ισοδυναμεί με το να εκλείψουν τα αίτια τους, δηλαδή οι άνθρωποι, που σημαίνει οι Επικούρειοι. Πώς όμως οι Επικούρειοι θα μπορούσαν να εύχονται το μηδενισμό τους; Τέλος κάποιοι ισχυρίζονται ότι αν ο Θεός είναι αγαθός, γιατί να μη δημιουργήσει τον κόσμο προ αιώνων; Η απορία όμως αυτή γεννιέται από απάτη. Διότι ο κόσμος είναι όσο παλαιός θελήσεις, όμως είναι εν χρόνω. Κάποιοι τέλος λένε, αν ο Θεός είναι αγαθός, γιατί έκανε τόσους φτωχούς και λίγους μόνο πλούσιους; Γιατί οι ενάρετοι δυστυχούν; Ο Θεός έπλασε τους ανθρώπους αισθητικούς και λογικούς, έδωσε άνευ εξαιρέσεως τη δυνατότητα να κατοικηθεί η γη, βρέχει και φωτίζει για κάθε κάτοικο της, διανέμει σε όλους τον αέρα, δίνει το ύδωρ δωρεάν. Δίνει στους ανθρώπους το λογικό όχι μόνο να διατηρούν τους εαυτούς τους αλλά και να φροντίζουν τους ομοίους τους. Χάραξε στην καρδιά τους το νόμο της αρετής, ώστε να αποφεύγουν κάθε βλάβη και ναρέπουν στην ευποιία.

ΠΗΓΗ: Βενιαμίν Λεσβίου, *Στοιχεία της Μεταφυσικής*, Βιέννη 1820, σ. 435-471.

Θερμαντικόμετρον: [ΦΥΣΙΚΗ] μηχανή που επινόησαν οι Λαυοϊσίτηρος και Λαπλάκιος για την καταμέτρηση του ειδικού θερμαντικού των σωμάτων.

ΠΗΓΗ: Βαρδαλάχου Κωνσταντίνου, *Φυσική Πειραματική...*, Βιέννη 1812, σ. 55-56.

Θερμαντικόν: [ΦΥΣΙΚΗ] σώμα ρευστό, αδιαχώρητο, ελαστικότατο και τόσο λεπτό, ὥστε ἡ βαρύτητά του δεν υποπίπτει στις αισθήσεις μας. Ὅλα τα σώματα, ἀκόμη και τα χημικά στοιχεία μετέχουν αὐτῆς τῆς ὕλης, ἀν και οἱ χημικοὶ δεν μπόρεσαν μέχρι σήμερα να παραστήσουν τὴν ὕλη αὐτὴ καθ' ἑαυτὴ οὔτε με ἀνάλυση οὔτε με σύνθεση. Ἡ μεγάλη ελαστικότητα τοῦ θερμαντικοῦ και ἡ ἐλκυστικὴ δύναμη που ἔχουν τα μόρια ἐκάστου σώματος θεωροῦνται οἱ αἰτίες τῶν διαφόρων μορφῶν τῶν σωμάτων, στερεῶν και ρευστῶν, καθὼς ἡ ελαστικότητα ἀραιώνει τα μόρια ἐπ' ἀπειρον, ἡ ἐλκυστικὴ δύναμη τα ἐλκύνει ἐπ' ἀπειρον και ἀπὸ τὴν ἀναλογία αὐτῶν τῶν δύο δυνάμεων ἡ ἰδιότητων ἐξαρτάται ἡ διαφορετικὴ μορφή τῶν σωμάτων. Αὐτὸ ἐπιβεβαιώνεται δια τῆς πείρας, ἐπειδὴ με τὴν προσθήκη ἢ ἀφαίρεση τοῦ θερμαντικοῦ μεταβάλλεται ἡ ελαστικότητα και ἐλκυστικὴ ἰδιότητα τῶν σωμάτων. Τὸ θερμαντικὸ μεταδίδεται στα πλησίον σώματα μέχρι να ἔρθει σε ἰσοσταθμία με τὸ θερμαντικὸ τῶν σωμάτων αὐτῶν. Ἄλλα σώματα ἐπιδέχονται μεγαλύτερη ποσότητα τοῦ θερμαντικοῦ, ἄλλα μικρότερη και τὸ αἶτιο τοῦ φαινομένου αὐτοῦ βρίσκεται στις διαφορετικὲς χημικὲς συγγένειες τῶν σωμάτων. Ἡ ὕλη αὐτὴ βρισκόμενη σε ἰσοσταθμία με ὅλα τα γύρω ἀπὸ ἐμᾶς σώματα, δεν γίνεται ἀντιληπτὴ ἀπὸ τις αισθήσεις μας και ονομάζεται ἀπὸ τους χημικοὺς *δεδεμένη*. Μεταβαίνοντας ἀπὸ τὸ ἓνα σώμα στο ἄλλο, για να ἔρθει σε ἰσοσταθμία, γίνεται αἰσθητὴ και ονομάζεται ἐλεύθερο ἢ αἰσθητὸ θερμαντικὸ, μετρεῖται δε με θερμόμετρο. Ἡ αἴσθησις που προκαλεῖ λέγεται θερμότητα, ἐνὼ ἐξερχόμενη ἀπὸ τα σώματα προκαλεῖ ἄλλη αἴσθησις που ονομάζεται ψυχρότητα. Οἱ αισθήσεις αὐτὲς λαμβάνονται ως συσχετικὲς - ἀναφορικὲς και ὄχι ἀπόλυτες.

ΠΗΓΗ: Γαζή Ανθίμου, *Γραμματικὴ τῶν Φιλοσοφικῶν Επιστημῶν...*, τόμ. Β', Βιέννη 1799, σ. 643-645.

Θερμαντικόν (θερμογόνον, caloricum): [ΦΥΣΙΚΗ] οὐσία ἡ ὁποία, προσβάλλοντας τὴν ἀφή μας, διεγείρει τὴν αἴσθησις τῆς θερμότητας. Ὑποτίθεται ρευστὴ, ελαστικότερη, ἀφανής, σε ἀφθονία διεσπαρμένη στη φύση, διαπερνᾷ τα σώματα και βρίσκεται με αὐτὰ ἐνωμένη. Διαφέρει ἀπὸ τὸ φως, ἐνὼ τὸ πυρ δεν εἶναι ἄλλο παρά σύνθετο ἀπὸ θερμαντικὸ και φως σε διαφορετικὴ ἀναλογία. Κατὰ τους νεότερους φυσικοὺς και χημικοὺς τὸ θερμαντικὸ εἶναι τὸ πρῶτο κινεῖν που ἡ φύση μεταχειρίζεται για να κρατᾷ σε ἰσορροπία τὴ δύναμη τῆς ἐφελκύσεως ἢ τῆς συγκολλήσεως. Βρίσκεται στη φύση σε τέσσερες καταστάσεις: ως χημικῶς συντεθειμένον με τα σώματα, ως ἐιδικόν, ως κρυπτόν, ως ἐλεύθερον.

ΠΗΓΗ: Βαρδαλάχου Κωνσταντίνου, *Φυσικὴ Πειραματικὴ...*, Βιέννη 1812, σ. 48-52.

Θερμαντικόν συντεθειμένον (χημικόν): [ΦΥΣΙΚΗ] μὴ αἰσθητὸ συστατικὸ μέρος

των σωμάτων, όπως συμβαίνει και με τα άλλα μέρη τους και υπόκειται στη συγγένεια της συνθέσεως, συντίθεται δηλαδή χημικώς με τα σώματα. Όταν το σώμα μετασυντεθεί, διότι μεταβάλλεται η συγγένεια του θερμαντικού και η χωρητικότητά του, το θερμαντικό μένει ελεύθερο και γίνεται αισθητό. Όταν το σώμα αναλυθεί και το θερμαντικό ελευθερωθεί, μέρος αυτού μένει ενωμένο με τα μόρια του σώματος.

ΠΗΓΗ: Βαρδαλάχου Κωνσταντίνου, *Φυσική Πειραματική...*, Βιέννη 1812, σ. 52-53.

Θερμόμετρον: [ΦΥΣΙΚΗ] όργανο με το οποίο μετρούμε την θερμότητα ενός σώματος. Γνωστά είδη θερμομέτρων είναι α) του Κορνήλιου Δερεββελίου, Ολλανδού αγρότη, ασχολούμενου με τα μηχανικά και οπτικά, από τους πρώτους ευρετές θερμομέτρων — θερμόμετρο άχρηστο, χωρίς καθορισμένο σημείο αρχής, δηλωτικό της θερμότητος ή ψυχρότητος ή κάποιο μέτρο με το οποίο θα μπορούσε να προσδιορίσει κανείς τις αυξομειώσεις της θερμοκρασίας, β) το φλωρεντίνο θερμόμετρο, των ευρετών της Ακαδημίας της Φλωρεντίας, που χρησιμοποιεί οινόπνευμα, γ) το θερμόμετρο του Φαβρονεΐτιου, ο οποίος αντί για οινόπνευμα χρησιμοποίησε υδράργυρο. Το τελευταίο θεωρείται καλύτερο και σύμφωνα με κάποιους ακόμη και από αυτό του Ρεαουμουρίου. Όμως αν και εντελλέστερο σε σχέση με άλλα, παρουσιάζει ελλείψεις.

ΠΗΓΗ: Θεοτόκη Νικηφόρου, *Στοιχεία Φυσικής εκ νεωτέρων συγγραμμάτων*, τόμ. Β', Λειψία Σάξωνίας 1767, σ. 161-164.

Θερμόμετρον: [ΓΕΩΓΡΑΦΙΑ] το όργανο που προσδιορίζει την ψυχρότητα ή θερμότητα του αέρα.

ΠΗΓΗ: Πύρρου Διονυσίου του Θετταλού, *Γεωγραφία Μεθοδική Απόσης της Οικουμένης...*, Βενετία 1818, σ. 114.

Θερμόμετρον: [ΦΥΣΙΚΗ] όργανο με το οποίο μετρείται η θερμότητα της ατμόσφαιρας και των σωμάτων, η κατασκευή του οποίου είναι θεμελιωμένη στη θεωρία αραιώσεως των ρευστών. Η εύρεση του δεν ανάγεται πριν το 1622. Μερικοί την αποδίδουν στον Κορνήλιο Δρέβελο, άλλοι σε έναν από τους Ιταλούς Γαλιλαίο, Σαντόριο, Φρα Παύλο Σάρπη. Πολλοί κατασκεύασαν θερμόμετρα, όχι πάντα με επιτυχία. Τελειότερα είναι του Φαρεγγεΐτου και Ρεωμύρου.

ΠΗΓΗ: Βαρδαλάχου Κωνσταντίνου, *Φυσική Πειραματική...*, Βιέννη 1812, σ. 69.

Θερμοζυγόνον: [ΓΕΩΓΡΑΦΙΑ] ένωση θειικού οξέως, ύδατος και ενός νέου μετάλλου, του μαγκανέζιου (οξείδιο μαγκανίου). Το θερμοζυγόνον εισπνεόμενο ζωηρεύει την καρδιά του ανθρώπου, βοηθεί την κυκλοφορία του αίματος, στο οποίο δίνει ερυ-

θρόν χρώμα. Εισπνέοντάς το ή πίνοντάς το οι άνθρωποι κοκκινίζουν στο πρόσωπο και στα μάτια και δύσκολα βλάπτονται τα ζωτικά τους πνεύματα. Γι' αυτό ο Προνοητής της φύσεως έδωσε τον άζωτο αέρα με τον οποίο το σώμα χάνει μέρος της ζωηρότητάς του. (σημ.: οξυγόνο εν τω γεννάσθαι με αντίδραση πυρολουσίτη.)

ΠΗΓΗ: Πύρρου Διονυσίου του Θετταλού, *Γεωγραφία Μεθοδική Απόσης της Οικουμένης...*, Βενετία 1818, σ. 108.

Θερμοσκόπια: [ΦΥΣΙΚΗ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ] τα θερμόμετρα, όργανα με τα οποία το πυρ δοκιμάζεται. Χαρακτηριστικά είναι το αέριο θερμοσκόπιο του Δρεββέλλιου και το θερμόμετρο οιοπνεύματος των Φλωρεντινών φιλοσόφων, του Ρεαουμουρίου, του Φαχρενχεϋτίου.

ΠΗΓΗ: Βουλγάρεως Ευγενίου, *Τα αρέσκοντα τοις φιλοσόφοις...*, Βιέννη 1805, σ. 343.

Θερμότης: [ΦΥΣΙΚΗ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ] ποσότητα πυρός που κινείται στους πόρους και τα μερίδια των σωμάτων. Όσο περισσότερο είναι αυτό, τόσο πιο θερμά τα σώματα.

ΠΗΓΗ: Θεοτόκη Νικηφόρου, *Στοιχεία Φυσικής εκ νεωτέρων συνερανισθέντα*, τόμ. Β', Λειψία Σαξωνίας 1767, σ. 150.

Θερμότητος (ψυχρότητος) αιτία: [ΦΥΣΙΚΗ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ] κατά τους παλαιότερους ήταν το αποτέλεσμα μηχανικών μεταβολών και αλλοιώσεων των σωμάτων. Κατά τους νεότερους τα φαινόμενα αυτά είναι ενέργειες όχι μηχανικών μεταβολών, αλλά μιας ιδιαίτερης ύλης, του θερμαντικού ή *caloricum*.

ΠΗΓΗ: Γαζή Ανθίμου, *Γραμματική των Φιλοσοφικών Επιστημών...*, τόμ. Β', Βιέννη 1799.

Θεωρία γεωγραφίας: [ΓΕΩΓΡΑΦΙΑ] η έκθεση των τροπολογιών δια των οποίων παρατηρείται η επιφάνεια της γης και η αιτιολογία των αξιολογοτέρων φαινομένων, τα οποία πηγάζουν από τις διάφορες θέσεις της γης ή από τη φυσική της κατάσταση. Η θεωρία αυτή διδάσκεται με μία σφαίρα, η επιφάνεια της οποίας φαίνεται χαραγμένη από διάφορους κύκλους, μεγάλους και μικρούς παράλληλους και οι οποίοι τέμνουν αλλήλους, άλλοι μεν προς γωνίες ίσες και άλλοι προς άνισες.

ΠΗΓΗ: Μοισιόδακος Ιωσήπου, *Θεωρία της Γεωγραφίας*, Βιέννη 1781, σ. 1.

θήρα ανθρώπων και εμπόριον: [ΦΥΣΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ] η εσχάτη του ανθρώπου αδικία το να υποδουλώνει ανθρώπους και να τους εμπορεύεται ως άλογα ζώα. Αυτό γίνεται σήμερα στους δυστυχείς Αιθίοπες ή Νιγρούς της Αφρικής. Οι Ευρωπαίοι, έχοντας κυριεύσει κατά ένα μέρος την ήπειρο της Αμερικής και τις δυτικοϊνδικές της νήσους, δεν ευρίσκουν στους τόπους εκείνους εργάτες φυτειών και μεταλλείων, δι-

ότι ντόπιοι κάτοικοι είναι ως προς αυτό ανεπιτήδευτοι και λίγοι. Οι δε Ευρωπαίοι δεν αντέχουν έναν τέτοιου είδους δουλικό και *ανδραποδώδη* βίο. Για το λόγο αυτό στέλνουν κατ' έτος πολλά καράβια στα δυτικά παραθαλάσσια της Αφρικής και μάλιστα της Γουινέας και αγοράζουν στις εκεί ανθρωποαγορές, από τους εμπόρους ανδραπόδων, τους άθλιους Νίγρους ως σφαχτά. Τα δυστυχή αυτά πλάσματα, αρπαζόμενα και αποχωριζόμενα από τις οικίες τους με απάτη ή βία στην ενδότερη Αφρική, μεταφέρονται δεμένοι ανά δύο αγγελιδόν στις ανθρωποαγορές. Το καράβι που τους μεταφέρει είναι μια σκοτεινή φυλακή, διότι ο αισχροκερδής ναύκληρος προσπαθεί να εξοικονομήσει όσο το δυνατόν περισσότερο τόπο για δικό του όφελος. Έτσι στοιβάζει τόσο πυκνά τους αιχμαλώτους, σιδηροδεσμίους ανά δύο, σε μια φυλακή στενή και ψηλή 2 1/2 πόδια, ώστε αυτοί δεν μπορούν να κινηθούν. Σπάνια τους ανεβάζει στο κατάστρωμα να αναπνεύσουν καθαρό αέρα και τους τρέφει μόνον με μια μάζα πυκνή (*κουρκούτι*). Πολλοί από αυτούς απελπιζόμενοι προτιμούν να πεθάνουν της πείνας για να απελευθερωθούν από τη μεγίστη ταλαιπωρία. Οι περισσότεροι όμως πεθαίνουν από τις μεταδοτικές ασθένειες που συμβαίνουν στη στενή τους φυλακή, λόγω του ότι η θερμότητα του κλίματος καταστρέφει τον εισπνεόμενο αέρα. Όταν το καράβι των ανδραπόδων φθάσει σε καθορισμένο τόπο, ο ναύκληρος γνωστοποιεί τον ερχομό του και πωλεί τους αιχμαλώτους του στους προσερχόμενους σωρηδόν φυτοκόμους ή τους υπηρέτες τους. *Η τιμή ενός υγιούς αρσενικού ανδραπόδου κατά τας Δυτικές Ινδίας είναι συνήθως 300 τάλερα, οι δε γυναίκες πωλούνται μετριώτερον. Οι φυτοκόμοι φέρουσι τα αγοραζόμενα ανδράποδα εις τας φυτείας των και εκεί εξήρτηται η καλή ή κακή τύχη των από τη θέληση των νέων αυτών δεσποτών.*

ΠΗΓΗ: Καπετανάκη Μανουήλ και Κυριακού, *Εικονολογία παιδική...*, τόμ. 9, Βιέννη 1812, σ. 1-2.

Θιβέτ (Ταγγούτ): [ΓΕΩΓΡΑΦΙΑ] η πιο ψηλή χώρα της Ασίας, ψυχρή και σκληρή. Από εδώ πηγάζουν μέγιστοι ποταμοί, όπως ο Γάγγης. Στα νοτιότερα το κλίμα γίνεται πιο ήμερο. Πολυτιμότερα προϊόντα της είναι ο χρυσός, οι πολύτιμοι λίθοι, το πετρώδες άλας, το ραβέντι, ο μόσχος. Ο πληθυσμός της φτάνει στα 12 000 000. Ο Δαλάς Λάμας, αρχιερέυς της μογολικής θρησκείας, κατοικεί κοντά στη μεγάλη πόλη Λαόσση, όπου υπάρχει και μέγας ναός. Είναι όμως υποτελής στον αυτοκράτορα της Κίνας.

ΠΗΓΗ: Κούμα Κ.Μ., *Σύνοψις επιστημών δια τους πρωτοπείρους...*, Βιέννη 1819, σ. 197.

ιαλάπη (η): [ΦΥΣΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ] υπάγεται στο γένος των σμιλάκων και ευρίσκεται στο Μεξικό και σε όλες τις Δυτικές Ινδίες. Περιτυλίσσεται σε άλλα φυτά και